

быстро был сломлен и первый. Страна была разрушена. Но нельзя не отметить, что и партия в качестве предиктора не справилась со своей главной функцией развития и удержания концептуальной власти, позволив капиталистической системе перехватить ее.

Использованные источники и литература

1. Внутренний предиктор СССР. Достаточно общая теория управления. – М.: Концептуал, 2018. – 464 с.
2. Зиновьев, А. А. Коммунизм как реальность / А. А. Зиновьев. – М.: Центрполиграф, 1994. – 495 с.
3. Краткий курс истории ВКП (б). Текст и его история. В 2-х ч. Ч. 1. История текста «Краткого курса истории ВКП(б). 1931–1956». / Сост. М.В. Зеленев, Д. Брандербергер. – М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 791 с.
4. Фурсов, А. И. Русский интерес / А. И. Фурсов. Изд. 2-е. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2015. – 501 с.
5. Фурсов, А. И. Вопросы борьбы в русской истории. Логика намерений и логика обстоятельств / А. И. Фурсов. – М.: Книжный мир, 2016. – 320 с.

АБ САМАСТОЙНАСЦІ І ЗАЛЕЖНАСЦІ Ў ЗНЕСНЕПАЛІТЫЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ ССР: ПА МАТЭРЫЯЛАХ БЕЛАРУСКІХ, РАСІЙСКІХ І ЎКРАЇНСКІХ ДЫПЛАМАТЫЧНЫХ АРХІВАЎ (1944–1991 гг.) Снапкоўскі У. Е. г. Мінск, БДУ

Знешнепалітычная дзейнасць савецкіх саюзных рэспублік у 1944–1991 гг., перш за ўсё Украінскай ССР і Беларускай ССР уяўляе сабою цікавы феномен у гісторыі савецкай знешняй палітыкі і міжнародных адносін. Гэты феномен тлумачыцца ў першую чаргу асаблівым міжнародна-прававым і палітыка-прававым статусам саюзных рэспублік СССР, вызначаным канстытуцыйнай рэформай 1944 г. і наступнымі палітычнымі і прававымі зменамі ў рамках савецкай федэратыўнай дзяржавы. Галоўнай асаблівасцю знешнепалітычнай дзейнасці саюзных рэспублік у названы перыяд з’яўлялася тое, што яны, з аднаго боку, фармальна-юрыдычна як бы мелі ўсю паўнату знешнепалітычных паўнамоцтваў, а, з іншага боку,

маглі імі скарыстацца толькі ў мінімальнай ступені. Гэта дало падставы, і не безабгрунтаваны, заходнім спецыялістам у галіне міжнароднага права і міжнародных адносін, палітыкам і дыпламатам сцвярджаць, што саюзныя рэспублікі, у тым ліку заснавальніцы ААН (УССР і БССР), не з'яўляюцца паўнапраўнымі суб'ектамі міжнароднага права і міжнародных адносін, а толькі дзяржаўнымі ўтварэннямі асобнага роду з частковай міжнароднай правасуб'ектнасцю [3, с. 131; 17, с. 121-123; 19, р. 629; 20, с. 212]. Зразумела, што такая пазіцыя рашуча адваргалася савецкай дактрынай міжнароднага права і міжнародных адносін, у тым ліку ўкраінскімі і беларускімі навукоўцамі і дыпламатамі.

Пасля таго, як саюзныя рэспублікі атрымалі рэальную магчымасць рэалізаваць свае суверэнныя правы ў галіне міжнародных адносін (а гэта адбылося пасля абвяшчэння імі незалежнасці ў выніку распаду СССР), даследчыкі постсавецкіх дзяржаў, скінуўшы кайданы монаідеалогіі і монаметадалогіі, змаглі прадставіць чытачам больш блізкую да гістарычнай праўды карціну міжнароднай актыўнасці ўжо былых саюзных рэспублік. Гэта тычылася перш за ўсё так званых (паводле сталінскай тэрміналогіі) «дзвюх асноўных савецкіх рэспублік» УССР і БССР [9, с. 203], чыя дзейнасць у сферы знешняй палітыкі СССР у названы 47-гадовы перыяд была несумненна больш прыкметнай і выніковай у параўнанні з астатнімі саюзнымі рэспублікамі. Сёння, праз 28 гадоў пасля атрымання Украінай і Беларуссю незалежнасці, гістарычнае палатно, якое адлюстроўвае знешнепалітычную актыўнасць УССР і БССР у 40-80-я гады ХХ стагоддзя, набыло значна больш дакладныя, правільныя і выразныя абрысы, хоць яно, вядома, не завершана. Даследчыя інструменты, дзякуючы якім рэканструюецца нядаўняе гістарычнае мінулае новых незалежных дзяржаў Украіны і Беларусі ў галіне міжнародных адносін, ўключаюць у сябе новыя метадалагічныя падыходы і канцэпцыі, адкрыццё новых тэм, падзей і імёнаў (так званае затушаванне «белых плям»), выкарыстанне ўсяго даступнага комплексу апублікаваных і архіўных дакументаў, нарэшце бесцэнзурную публікацыю сваіх даследаванняў, і, вядома, іншыя метады і спосабы даследаванняў.

З нешматлікіх абагульняючых прац, выдадзеных у Беларусі ў перыяд незалежнасці па тэматыцы знешнепалітычнай дзейнасці БССР у пасляваенныя гады, у якіх знайшлі адлюстраванне

згаданыя вышэй новыя даследчыя прыёмы і падыходы, можна назваць манаграфіі і вучэбныя дапаможнікі С.Свілас і аўтара гэтага артыкула [12; 13; 14]. Пэўная праца ў гэтым кірунку зроблена ўкраінскімі даследчыкамі. Сярод расійскіх аўтараў інтарэсу да даследавання знешнепалітычнай дзейнасці саюзных рэспублік намі не выяўлена. З работ прадстаўнікоў расійскай міжнародна-прававой навукі выдзяляецца кніга П. П. Кремнева, у якой аўтар выступае супраць агульнавядомага тэзіса аб міжнародна-прававой суб'ектнасці савецкіх саюзных рэспублік, у тым ліку УССР і БССР, якую яны паводле яго думкі згубілі пасля ўступлення ў склад СССР [7].

У гэтай сувязі аўтар хацеў бы спыніцца на пытанні значэння для даследчыка знешнепалітычнай дзейнасці БССР азначанага перыяду (як і УССР, паколькі іх дзейнасць шмат у чым мела аналагічны характар) адкрыцця дыпламатычных архіваў у прыватнасці, і дзяржаўных архіваў, дзе змешчаны знешнепалітычныя дакументы, увогуле. Для таго, каб вызначыць гэтае значэнне, неабходна правесці інвентарызацыю звестак аб беларускіх знешнепалітычных архівах, іншымі словамі зрабіць агляд беларускіх і замежных дыпламатычных і іншых дзяржаўных архіваў на прадмет утрымання ў іх матэрыялаў па тэме «Знешнепалітычная дзейнасць БССР у 1944–1991 гг.». У гэтым артыкуле абмяжуемся кароткім аглядам архіваў трох постсавецкіх дзяржаў – Беларусі, Расіі і Украіны, у якіх я меў шчаслівую магчымасць працаваць з пачатку 1990-х гадоў па цяперашні час.

У Рэспубліцы Беларусь дакументы па гэтай тэме захоўваюцца ў двух архівах: Архіве МЗС Рэспублікі Беларусь (АМЗСРБ) і Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Вядомыя архіў МЗС Рэспублікі Беларусь утрымлівае найбольш поўны збор дакументаў па гэтай тэме. Шэраг даследчыкаў, у тым ліку аўтар, выкарыстоўвалі ў сваіх публікацыях зборнікі выступленняў прадстаўнікоў БССР на канферэнцыі ў Сан-Францыска, Падрыхтоўчай камісіі ААН, Парыжскай мірнай канферэнцыі, сесіях Генеральнай Асамблеі і некаторыя іншыя афіцыйныя матэрыялы, якія раней захоўваліся ў АМЗСРБ. Цяпер гэтыя матэрыялы знаходзяцца ў НАРБ.

Праз чвэрць стагоддзя, у 2016 г. аўтар паўторна атрымаў магчымасць папрацаваць з дакументамі архіва беларускага МЗС, у прыватнасці з фондам 907/1, воп. 1. Намі былі вывучаны справы перыяду 1970–80-х гг. Гэта, у прыватнасці, зборнікі выступленняў прадстаўнікоў БССР на штогадовых сесіях Генеральнай Асамблеі [1, ф. 907/1, воп. 1, спр. 1214, 1469, 1653, 1743, 2008, 2078, 2470, 2622 і інш.], перапіска беларускага МЗС з Сакратарыятам ААН і іншых арганізацый сістэмы ААН, Пастаянным прадстаўніком БССР пры ААН, МЗС СССР. Асабліваю цікавасць для даследчыка ўяўляюць справы, якія адлюстроўваюць дзейнасць БССР як непастаяннага члена Савета Бяспекі ААН у 1974–1975 гг. [1, ф. 907/1, воп. 1, спр. 2015а], справаздачы беларускіх дэлегацый аб удзеле ў нарадах загадчыкаў аддзеламі міжнародных арганізацый МЗС сацыялістычных краін па пытаннях падрыхтоўкі да сесіі Генеральнай Асамблеі, інфармацыя Пастаяннага прадстаўніцтва БССР пры ААН аб нарадах групы сацыялістычных краін у ААН [1, ф. 907/1, воп. 1, спр. 1840] і інш. матэрыялы. Выяўленыя дакументы прадстаўляюць даволі разнастайную карціну ўдзелу БССР у дзейнасці ААН і адначасова паказваюць абмежаваны магчымасці рэспубліканскага МЗС у ажыццяўленні шматбаковай дыпламатыі, скаванага кантролем і ўсталяванай практыкай ўзаемаадносін з саюзным МЗС і рэспубліканскім ЦК кампартыі.

У НАРБ акрамя ф. 907 тэматыка знешнепалітычнай дзейнасці БССР 1944–1991 гг. прадстаўлена таксама ў фондах вышэйшых органаў дзяржаўнай улады і кіравання БССР: ЦК Кампартыі Беларусі (ф. 4 і 4п), Савета Міністраў БССР/Рэспублікі Беларусь (ф. 7), Вярхоўнага Савета БССР/Рэспублікі Беларусь (ф. 968). Напрыклад, у фондзе ЦК КПБ знаходзіцца такі ўнікальны дакумент, як справаздача МЗС БССР аб сваёй рабоце ў 1976 г., падпісаны міністрам замежных спраў А. Е. Гурыновічам памерам 41 маш. стар. З невялікімі выняткамі, якія не маюць прынцыповага характару, гэты дакумент быў апублікаваны ў 2004 г. у 6 томе зборніка дакументаў і матэрыялаў «Знешняя палітыка Беларусі» [8, ф. 4п, воп. 118, спр. 19, арк. 170-210; 5, с. 78-101]. Упершыню навуковая грамадскасць атрымала магчымасць азнаёміцца са справаздачай МЗС саюзнай рэспублікі, у якім дастаткова поўна і грунтоўна паказаны ўсе аспекты дзейнасці знешнепалітычнага ведамства БССР у межах яго паўнамоцтваў.

Што ж тычыцца аналагічных штогадовых справаздач МЗС СССР і МЗС УССР, то яны працягваюць, як правіла, знаходзіцца на сакрэтным захоўванні ў адпаведных архівах (АЗПРФ і Архіве МЗС Украіны). З гэтага правіла праўда, ёсць выключэнні, якімі нам удалося скарыстацца. У Расійскім дзяржаўным архіве найноўшай гісторыі ў фондзе расакарэчаных дакументаў ЦК КПСС ёсць справа, якая змяшчае справаздачу МЗС СССР аб працы савецкай дэлегацыі на XXII сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у 1967 г. [10, ф. 89, воп. 19, спр. 44, арк. 1-17]. Адзначым аднак, што гэта ўсёж-такі не справаздача аб усёй рабоце саюзнага МЗС за год, а справаздача аб дзейнасці дэлегацыі СССР на сесіі Генеральнай Асамблеі. Гэты дакумент быў накіраваны міністрам замежных спраў СССР А. А. Грамыкам у ЦК КПСС 8 студзеня 1968 г. Ён працяты духам канфрантацыі з заходнімі дзяржавамі, перш за ўсё па блізкаўсходнім і в'етнамскаму пытаннях. Гаворыцца аб адзінай пазіцыі сацыялістычных краін у ААН, з якой аднак выпадалі Куба і Румынія. Характэрна і тое, што ў справаздачы (на 17 аркушах) не згадваюцца УССР і БССР, як і супрацоўніцтва дэлегацыі СССР з дэлегацыямі гэтых дзвюх саюзных рэспублік (членаў ААН).

У Галіновым дзяржаўным архіве МЗС Украіны таксама ёсць адна даступная для даследчыкаў справаздача МЗС УССР за 1979 г. [6, ф. 1, воп. 3, спр. 37546, арк. 1-15], з якой нам удалося пазнаёміцца. Цяжка меркаваць, чаму менавіта гэтая справаздача знята з сакрэтнага захоўвання, але для гісторыка выніковы дакумент такога роду вядома ўяўляе цікавасць. Галоўная ўвага ў ім нададзена дзейнасці УССР у ААН і яе спецыялізаваных установах. Пытанні развіцця замежных сувязяў, абменаў візітамі, пратакольна-консульскай працы і ўсіх іншых аспектаў дзейнасці міністэрства не ўвайшлі ў змест справаздачы або прагучалі вельмі прыглушана. Гэта тлумачыцца тым, што справаздачы Камісіі УССР па справах ЮНЕСКА, аб консульскай працы і аб працы з кадрамі былі накіраваны ў МЗС СССР асобна. У параўнанні са згаданай справаздачай беларускага МЗС за 1976 г. справаздача МЗС УССР больш чым у два разы меншая па аб'ёме (15 замест 41 стар.). Аднак па змесце яна грунтоўна характарызуе дзейнасць міністэрства па падрыхтоўцы да 34-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН і ўдзелу ўкраінскай дэлегацыі ў яе працы. Справаздача завяршаецца фарму-

ляванне 8 змястоўных прапаноў у адрас МЗС СССР [6, ф. 1, воп. 3, спр. 37546, арк. 14-15]. У дакуменце гаворыцца аб супрацоўніцтве дэлегацыі Савецкага Саюза, брацкіх сацыялістычных краін у ААН, аднак дэлегацыя БССР не згадваецца. Тое ж самае тычыцца і неўпамінанне дэлегацыі УССР у справаздачы МЗС БССР за 1976 г.

Параўнанне справаздач трох міністэрстваў замежных спраў (СССР, УССР і БССР) паказвае, што на форумах ААН паміж трыма савецкімі дэлегацыямі ажыццяўлялася несумненна самае цеснае дыпламатычнае супрацоўніцтва пад кіраўніцтвам дэлегацыі СССР, аднак нават у сакрэтных дакументах трох міністэрстваў замежных спраў таго часу аб гэтым лічылі за лепшае не згадваць ці не акцэнтаваць увагі, лічачы гэта само сабой зразумелым. Гэтая заўвага ў першую чаргу тычыцца саюзнага МЗС, які, верагодна, баяўся абвінавчанняў і папрокаў (небезпадстаўных) у дыктаце, апецы, кантролі над рэспубліканскімі міністэрствамі замежных спраў.

Актыўнасць БССР і УССР на міжнароднай арэне з 1944 г. мела ў значнай ступені аналагічны характар, хоць варта прызнаць і той бясспрэчны факт, што дыпламатычны голас Кіева гучаў гучней і выразней, чым голас Мінска. Гэтаму ёсць шэраг вядомых тлумачэнняў, разгляд якіх адвёў бы ад асноўнай тэмы даследавання. Зыходзячы з таго, што гэтыя дзве саюзныя рэспублікі былі прадстаўлены ў ААН, удзельнічалі ў іншых міжнародных арганізацыях, канферэнцыях і форумах, вырашалі шмат у чым аднолькавыя задачы савецкай знешняй палітыкі (адносіны з Польшчай, краінамі Захаду і інш.), таму зразумела, што іх знешнепалітычныя інтарэсы і функцыі супадалі і былі блізкія адзін да аднаго. Вельмі важным было і тое, што механізм знешнепалітычнай каардынацыі і інфармавання ў рамках СССР прадугледжваў абавязковую рассылку дакументаў, якія тычацца, напрыклад, БССР, у МЗС СССР і УССР, а ў шэрагу выпадкаў і іншыя МЗС саюзных рэспублік, пастаянныя прадстаўніцтва СССР і УССР пры ААН, зацікаўленыя амбасады СССР у замежных дзяржавах. Такім чынам, у Кіеве даследчык знойдзе нямала архіўных матэрыялаў аб знешнепалітычнай дзейнасці БССР і яе замежных сувязях. У гады перабудовы ўкраінскі МЗС быў ініцыятарам пашырэння знешнепалітычнай самастойнасці саюзных рэспублік і гэта адлюстравалі нарады міністраў замежных спраў і іншых адказных работнікаў міністэрстваў замежных спраў

саюзных рэспублік у саюзным МЗС [6, ф. 1, воп. 3, спр. 6091, арк. 12-15, 18-20].

Паўнаважнае даследаванне знешнепалітычнай дзейнасці БССР, як і любой іншай саюзнай рэспублікі, немагчыма без вывучэння архіваў Расійскай Федэрацыі, якая атрымала ў спадчыну архівы былога СССР. Аўтар працаваў над гэтай тэматыкай у пяці маскоўскіх архівах: Архіве знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі (АЗПРФ), Расійскім дзяржаўным архіве сацыяльна-палітычнай гісторыі (РДАСПГ), Расійскім дзяржаўным архіве навейшай гісторыі (РДАНГ), Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі і Навуковым архіве Інстытута расійскай гісторыі РАН.

Найбольш поўны збор беларускіх знешнепалітычных архіваў прадстаўлены ў АЗПРФ, хоць асобнага фонду аб міжнароднай дзейнасці БССР з 1944 г., як і ў цэлым аб знешнепалітычнай актыўнасці савецкіх саюзных рэспубліках у ім няма. Як вядома, у 1989 г. у структуры МЗС СССР быў створаны Адзел па саюзным рэспублікам СССР [4, с. 109], аднак доступ да яго матэрыялаў закрыты. Варта сказаць, што ў архіве існуе фонд № 0215 (Упраўленне Упаўнаважанага НКЗС СССР у БССР, 1918–1938 гг.). Дакументацыя аб саюзных рэспубліках, у тым ліку БССР, найбольш шырока адлюстравана ў матэрыялах апошняга перыяду Другой сусветнай вайны і першых пасляваенных гадоў [16]. У гэтыя гады, як вядома, рэспублікі выйшлі на міжнародную арэну, заснаваўшы ўласныя наркаматы замежных спраў, і сталі актыўным інструментам савецкай знешняй палітыкі і дыпламатыі. У фондзе міністра замежных спраў СССР В. М. Молатава (№ 6/06) знаходзяцца справы, якія тычацца планаў ўключэння шэрагу саюзных рэспублік, у тым ліку БССР і УССР, у склад Камісіі Аб'яднаных Нацый па ваенных злачынствах (1943-1944 гг.) [2, ф. 06, воп. 5, п. 17, спр. 166]. У гэтым жа фондзе сабрана калекцыя дакументаў па пытанні ўключэння саюзных рэспублік у склад першапачатковых членаў ААН. Гэтая ж праблематыка адлюстравана ў іншых фондах, прысвечаных ўдзелу СССР у канферэнцыях у Думбартон-Оксе, Ялце (ф. 0556) і Сан-Францыска (ф. 429) [2, ф. 429, воп. 1, п. 1, спр. 1, 2, 3, 6; п. 3, спр. 8 і інш.], і ў фондах намеснікаў В. М. Молатава, у прыватнасці С. А. Ла-зоўскага.

Знешнепалітычная дзейнасць СССР і саюзных рэспублік з 1944 г. і да пачатку 50-х гадоў адлюстравана ў некалькіх фондах

РДАСПГ: № 17 (ЦК ВКП(б)/КПСС), № 82 (В. М. Молатава), № 558 (І. В. Сталіна) і некаторых іншых. У фондзе № 17 утрымліваюцца матэрыялы Палітбюро ЦК ВКП(б)/КПСС (парадак і пратаколы пасяджэнняў Палітбюро і матэрыялы да іх, у тым ліку «собныя папкі»), дзе ёсць нямала пытанняў знешняй палітыкі, якія ў апублікаваным выданні «Палітбюро ЦК ВКП(б)/КПСС. Парадак дня пасяджэнняў» звычайна праходзяць пад назвай «Пытанне НКЗС/МЗС СССР». Палітбюро зацвярджала наркамаў замежных спраў БССР і УССР, як і іншых саюзных рэспублік, прысвойвала ім ранг амбасадара, зацвярджала склад дэлегацый СССР, УССР і БССР на Сан-Францыскую канферэнцыю, Парыжскую мірную канферэнцыю, 1-ю і наступныя сесіі Генеральнай Асамблеі і ЭКАСАС ААН, сесіі Савета ЮНРРА, дыпламатычную канферэнцыю па разглядзе праектаў Канвенцый аб абароне ахвяр вайны 1949 г. [11, ф. 17, воп. 163, спр. 1523], дырэктывы дэлегацыі СССР на сесіі Генеральнай Асамблеі, якіх павінны былі прытрымлівацца і дэлегацыі УССР і БССР, і прымала шэраг іншых рашэнняў у галіне знешняй палітыкі (па пытаннях рэпатрыяцыі і эвакуацыі насельніцтва, дзейнасці эміграцыі, барацьбы з нацыяналізмам ва Украіне і Беларусі). Можна заўважыць, што ў рабоце Палітбюро ЦК тэматыка знешнепалітычнай дзейнасці саюзных рэспублік прафілявана слаба і выступае ў кантэксте агульнай знешнепалітычнай лініі СССР. І калі ў 40-х гадах яна даволі прыкметная, што было звязана з выхадам саюзных рэспублік на міжнародную арэну, то ў наступныя дзесяцігоддзі пытанняў дзейнасці МЗС саюзных рэспублік у парадку дня Палітбюро ЦК КПСС станавілася ўсё менш, пакуль яны зусім не зніклі дзесьці напрыканцы 50-х гадоў.

Разгледжаны перыяд (1944–1991 гг.) характарызуецца колькасцымі зменамі ў знешнепалітычнай актыўнасці БССР без істотных якасных перамен. У гэты час сістэма міжнароднай актыўнасці БССР (знешнепалітычная дзейнасць і замежныя сувязі) дасягнула апагею, што праяўлялася ў далейшым павелічэнні колькасці падпісаных міжнародных дагавораў і пагадненняў (выключна шматбаковага характару), пашырэнні ўдзелу БССР у органах сістэмы ААН і актыўнасці пры абмеркаванні розных пытанняў парадку дня, узрастанні знешнеэканамічных і культурных адносін з замежнымі краінамі, перш за ўсё з сацыялістычнымі. Аднак размеркаванне знешнепалітычнай кампетэнцыі паміж рэспублікамі і саюзным

цэнтрам не зведала якіх-небудзь значных змен пасля 1944 г., што было адлюстравана ў Канстытуцыі СССР 1977 і Канстытуцыі БССР 1978 гг. У цэлым ролю і месца дыпламатычнай службы БССР у агульнасаюзнай сістэме знешнепалітычнай дзейнасці можна вызначыць тэрмінам, што ўвялі аўтарытэтныя маскоўскія вучоныя, рэдактары выдання, прысвечанага 60-годдзю ўтварэння СССР (1984 г.). Яны паправілі мяне, маладога тады аўтара, які неабачліва ўжыў выраз “беларуская дыпламатыя” пры характарыстыцы знешнепалітычнай актыўнасці БССР, замяніўшы яго на больш адпаведны тым часам і рэальнаму месцу рэспублікі на міжнароднай арэне – “составной отряд советской дипломатической службы” [15, С. 227].

Падводзячы вынік агляду дакументацыі аб знешнепалітычнай дзейнасці Беларускай ССР за 1944–1991 гг., што захоўваецца ў беларускіх, расійскіх і ўкраінскіх дзяржаўных і ведамасных (дыпламатычных) архівах, у якіх аўтар працаваў на працягу апошніх 25 гадоў (усяго 10 архіваў трох названых дзяржаў), адзначым наступнае.

1. Беларуская знешнепалітычная тэматыка гэтага перыяду цесна звязана з украінскай, аб чым было сказана напачатку артыкула. Асабліва добра гэта бачна ў вопісах расійскіх (былых агульнасаюзных) архіваў. У меншай ступені, хоць таксама даволі выразна, яна праходзіць у вопісах і справах ГДАМЗСУ, што было абумоўлена вялікай вагой і значэннем МЗС УССР у параўнанні з МЗС БССР у пытанні размеркавання Масквой роляў паміж дзвюма саюзнымі рэспублікамі на міжнароднай арэне, яго больш шырокім колам функцыянальных абавязкаў (напр., у Кіеве было каля дзясятка консульстваў замежных дзяржаў, у той час як у Мінску толькі два). Параўнанне архіваў двух рэспубліканскіх міністэрстваў замежных спраў таксама дазваляе прыйсці да высновы, што беларуская знешнепалітычная тэматыка шырэй адлюстравана ў ГДАМЗСУ, чым аналагічная ўкраінская тэматыка – ў АМЗСРБ.

2. Уважлівае азнаямленне з вопісамі спраў аднаго, першага фонду Архіва украінскага МЗС* паказвае, што знешнепалітычная дзейнасць і асабліва функцыі знешнепалітычных ведамстваў УССР,

* Вопісы спраў беларускага і расійскага архіваў адпаведных МЗС даследчыкам не выдаюцца.

як і БССР, хоць у выпадку з апошняй гэта тычыцца ў меншай ступені, не была такой ужо фармальнай, параднай і цырыманіяльнай, як гэта нярэдка ўяўлялася нават аўтарытэтным заходнім даследчыкам на мяжы 1950-60-х гадоў [18] або пазней. Напр., толькі вопіс 2 фонду № 1 ГДАМЗСУ, які змяшчае апісанне спраў за 1958–78 гг., надрукаваны ў фаліянце на 375 маш. стар. Калі за 1958 г. у вопісу было 70 спраў, то праз 20 гадоў, у 1978 г., іх колькасць узрасла да больш за 200 [б, ф. 1, оп. 2 справ постыйного зберігання за 1958–1978 роки. Документи по основной діяльності]. Варта сказаць, што да фарміравання тэзіса аб поўнай несамастойнасці УССР і БССР на міжнароднай арэне прылажылі руку ў першую чаргу савецкая знешнепалітычная дактрына і асабліва дыпламатычная практыка саюзага МЗС, які сам больш за ўсё асцерагаўся таго, што дзве рэспублікі, члены ААН могуць выйсці з-пад кантролю.

3. У даследчыкаў знешнепалітычнай дзейнасці БССР азначанага перыяду сёння ёсць дастаткова добрыя магчымасці для грунтоўнай распрацоўкі гэтай тэматыкі на дысертацыйным і манаграфічным узроўні. Гэтыя магчымасці забяспечваюць перш за ўсё беларускія архівы: НАРБ (перыяд 1944–1966 гг.) і АМЗСРБ (увесь названы перыяд), але толькі ў выпадку допуску да матэрыялаў архіва. Другім па значэнні месцам захоўвання матэрыялаў аб знешнепалітычнай дзейнасці БССР з’яўляецца ГДАМЗСУ, каштоўны, як адзначалася, тым, што змяшчае вялікія масівы адкрытай і дазволенай для капіравання інфармацыі аб аналагічнай дзейнасці УССР, сярод якой можна вылучыць беларускую тэматыку, выкарыстоўваючы метады параўнання, аналізу, сінтэзу і іншыя даследчыя прыёмы. Несумненна, вельмі каштоўнай крыніцай з’яўляецца АЗПРФ з яго вельмі багатымі фондамі (асабліва міжнародных арганізацый і міжнародных эканамічных арганізацый), якія раскрываюць розныя працэсы ўзаемадзеяння, супрацоўніцтва, абмену інфармацыяй, кантролю, апекі, дыктату, падпарадкавання паміж трыма савецкімі дэлегацыямі ў ААН і іншых міжнародных арганізацыях. Аднак, як і ў выпадку з АМЗСРБ, вельмі многае залежыць ад таго, якія і ў якой колькасці матэрыялы атрымае даследчык.

4. Апіраючыся на вышэй сказанае, дазволім сабе зрабіць заключную выснову аб тым, што наспеў час для беларускіх,

українських, російських даследчыкаў (ды і для прадстаўнікоў іншых былых савецкіх саюзных рэспублік) аб'яднаць свае намаганні для падрыхтоўкі калектыўных манаграфій і зборнікаў дакументаў аб знешнепалітычнай і дыпламатычнай дзейнасці СССР, УССР і БССР, а таксама іншых саюзных рэспублік.

Выкарыстання крыніцы і літаратура

1. Архіў Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь.
2. Архіў знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі.
3. Броунли, Я. Международное право /Я. Броунли. В 2 т. Т. 1. М., Прогресс, 1977. – 535 с.
4. Внешнеполитическая и дипломатическая деятельность СССР (апрель 1985 – октябрь 1989 гг.). Обзор МИД СССР // Международная жизнь. – 1989. – № 12. – С. 3-117.
5. Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Т. 6 (1976-1991 гг.). Склад.: Ракашэвіч, У.К., Шарапа, А.В. Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2004. -335 с.
6. Галіновы дзяржаўны архіў Міністэрства замежных спраў Украіны.
7. Кремнев, П.П. Распад СССР: международно-правовые проблемы / П.П. Кремнев. – М.: Зерцало-М, 2005. – 255 с.
8. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь.
9. Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941– 1945 гг. Т. 2. – М.: Политиздат, 1976. – 325 с.
10. Расійскі дзяржаўны архіў найноўшай гісторыі.
11. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі.
12. Свилас, С.Ф. Деятельность Белорусской ССР в ЮНЕСКО (1954 – 1964 гг.) / С.Ф. Свилас. – Мінск: БГУ, 2013. – 463 с.
13. Снапкоўскі, У. Е. Знешнепалітычная дзейнасць Беларусі: 1944–1953 гг. / У. Е. Снапкоўскі. Мінск: Беларуская навука, 1997. – 207 с.
14. Снапковский, В. Е. История внешней политики Беларуси: пособие / В. Е. Снапковский. – Минск: БГУ, 2013. – 495 с.
15. Снапковский, В. Е. Участие Белорусской ССР во внешнеполитической деятельности СССР / С. Д. Войтович, В.Е. Снапков-

ский // СССР в борьбе за мир и безопасность народов: исторический опыт. – М., Междунар. отношения, 1984. – С. 224–233.

16. Справочник по фондам Архива внешней политики Российской Федерации. 1917-1962 гг. – М.: МИД Российской Федерации, 2002. – 413 с.

17. Фердросс, А. Международное право / А. Фердросс. М., Иностранная литература, 1959. – 652 с.

18. Aspaturian, V. The Union Republics in the Soviet Diplomacy: A Study of Soviet federalism in the service of Soviet foreign policy / V. Aspaturian. Paris—Geneve, Librairie E. Droz & Librairie Minard 1960. – 228 p.

19. Dollan, E. The Member Republics of the USSR as Subjects of the Law of Nations / E. Dollan // The International and Comparative Law Quarterly. – 1955. – № 4. – P. 629–636.

20. Verdross, A. Die Völkerrechtssubjektivität der Gliedstaaten der Sowjetunion / A. Verdross // Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht. – 1948. – № 1. – S. 212-218.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ В БССР В 1920-е гг.

Соловьянов А. П.

г. Минск,

Институт истории НАН Беларуси

В первой четверти XX века на долю населения Беларуси выпали тяжелые испытания. Боевые действия Первой мировой войны, революции, польско-советская война, бандитизм довели народное хозяйство до истощения и полного упадка. Экономика Беларуси находилась в удручающем положении, это время обескровило ее хозяйство. Весной 1918 г. в Беларуси фактически начался голод, который до конца 1921 г. стал реальией повседневной жизни. Посевные площади к 1920 г. сократились более чем на 30 %, а поголовье скота – на 50 %. Валовой сбор зерновых культур по сравнению с довоенным сократился более чем в два раза. Валовая продукция крупной промышленности в 1921 г. составила всего 21 % от уровня 1913 г. [1, с. 14, 23]. Большой урон был нанесен лесному хозяйству, железнодорожному и речному транспорту, кустарно-ремесленному производству.